

VLUCHTELINGEN IN DE ZEVENTIENDE EEUW

Waarom de Hollander een (halve) Vlaming is

'Amsterdam aast op hoogopgeleide vluchteling.' Zo kopt het *Financieel Dagblad* van 18 september vorig jaar. De krant doelt hiermee op het plan van wethouder Kajsa Ollongren van Economische Zaken om hoogopgeleide vluchtelingen uit het Midden-Oosten – en meer specifiek uit Syrië – zover te krijgen dat ze zich in haar stad vestigen. Dat zou volgens Ollongren een grote economische impuls aan Amsterdam geven.

Hans Vermeer is
redacteur van Kleio.

De wethouder onderbouwt haar plan door te wijzen op de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw toen ruim een miljoen Joodse immigranten vanuit Rusland naar Israël vluchtten. Dat veroorzaakte daar volgens haar een zogenaamde *abundance of brainpower* (een overvloed aan intellectuele capaciteit). En die overvloed zorgde in Israël voor een enorme golf van inspiratie op het vlak van wetenschap en techniek. Kortom, Ollongren wil een overvloed aan (Syrische) hersens verzamelen om daarmee de economische positie van haar stad een flinke zet te geven.

STEDENGROEI

Natuurlijk is het mogelijk inhoudelijk kritiek te geven op het idee van Ollongren. Zo laten cijfers uit Duitsland zien dat het percentage hoogopgeleiden tussen de vluchtelingen behoorlijk tegenvalt. En als het inderdaad gemakkelijk is in Syrië voor weinig geld een vervalst paspoort te krijgen, wat zijn dan de diploma's waard die vluchtelingen ons overleggen? Maar wat mij tijdens het lezen van dit artikel vooral opviel, was het feit dat zij bij haar voorbeeld van een overvloed aan denkcapaciteit in het verleden refereert aan Israël en niet aan haar eigen stad. Want Amsterdam heeft hier in haar eigen verleden natuurlijk een overweldigend voorbeeld van gekend met de komst van Vlamingen, Brabanders en Walen in de zeventiende eeuw. In vrij korte tijd vluchtten toen circa 150.000 mensen vanuit de Zuidelijke Nederlanden naar het Noorden en een groot gedeelte daarvan vestigde zich in Amsterdam. De bevolking in de Noordelijke Nederlanden telde toen zo'n anderhalf miljoen zielen en nam door deze instroom in een korte periode toe met tien procent. Omdat de vluchtelingen vooral naar de steden trokken, barstten die langzaam uit hun voegen. Enkele cijfers uit die tijd spreken voor zich. Het aantal inwoners van Haarlem groeide van

20.000 rond het jaar 1550 naar 40.000 in 1600. In diezelfde tijd groeide Middelburg van 15.000 naar 40.000 inwoners, Amsterdam van 70.000 naar 105.000 en het inwonersaantal van Leiden verdriedvoudigde zelfs van 15.000 naar 45.000!

Die flinke toename is bijna geheel toe te schrijven aan de komst van vluchtelingen uit het Zuiden.

SUCCESFORMULE

Amsterdam profiteerde vrij laat van de vluchtelingengolf, zeker in vergelijking met een stad als Leiden. Maar deze laatste stad voerde dan ook al langer een actieve immigratiepolitiek waarbij men probeerde om in het bijzonder textielwerkers te verleiden zich in de stad te vestigen. Dat was nodig omdat de textielindustrie enorm geleden had onder het Spaanse beleg van 1573 en 1574.

Onder leiding van gemeentesecretaris Jan van Houten maakte de stad actief jacht op deze hoogopgeleide ambachtslieden. Van Houten richtte zijn pijlen met name op de Vlaamse textielwerkers die eerder al waren uitgeweken naar steden aan de oostkust van Engeland. Deze ambachtslieden kwamen vooral uit de Westhoek, de streek rond steden als Ieper, Hondshoote, Armentières en Valencijn – een verarmde streek waar in 1566 de Beeldenstorm was begonnen en waar de bevolking dus waarschijnlijk als eerste de wraak van Alva zou gaan voelen. Veel van de Westhoekers hadden dat moment niet afgewacht en vertrokken al spoedig naar steden als Norwich, Sandwich, Canterbury en Ipswich. Daar werden deze zogenaamde *strangers* aanvankelijk met open armen ontvangen omdat zij kennis hadden van moderne textielsoorten als draperie, sajete en baai. Maar al vrij snel sloeg de sfeer om naar openlijke haat, omdat de inheemse ►

'150.000 MENSEN VLUCHTTEN VANUIT DE ZUIDELIJKE

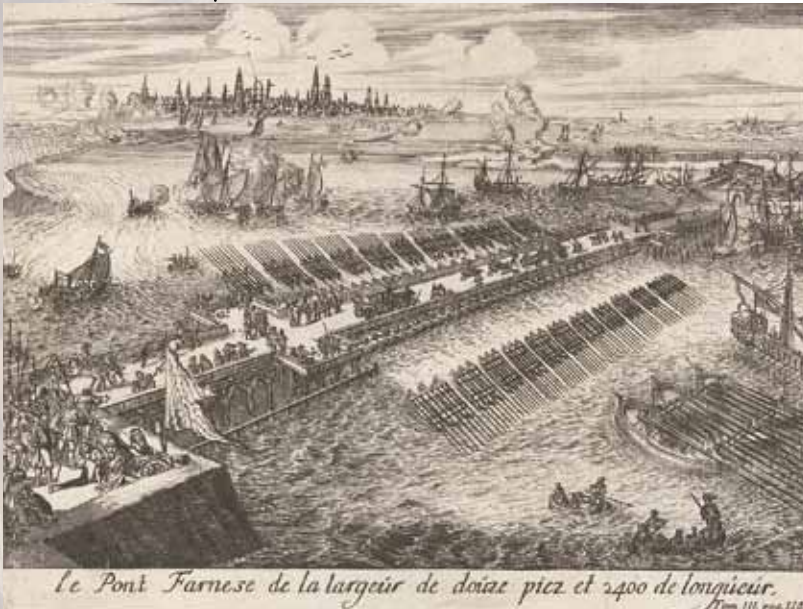
Justus Lipsius (1547-1606) was de bekendste en meest gerenommeerde hoogleraar uit de Zuidelijke Nederlanden die de Universiteit Leiden wist aan te trekken. Deze universiteit was in 1575 opgericht ter compensatie van het verlies van de Universiteit Leuven die niet meer toegankelijk was voor calvinisten. De universiteit werd door Willem van Oranje aan Leiden geschonken als dank voor de rol die de stad had gespeeld in de Opstand.

NEDERLANDEN NAAR HET NOORDEN EN EEN GROOT DEEL VESTIGDE ZICH IN AMSTERDAM'

bevolking de immigranten als concurrenten ging zien. In die sfeer kwam de uitnodiging van een man als Jan van Houten om naar zijn stad te komen dan ook op het juiste moment. Bovendien konden de Vlamingen daar rekenen op allerlei privileges als gratis poorterschap, rentevrije leningen, vrijstelling van wachtdienst en toestemming om buiten de gilden om te werken. Als tegenprestatie hoefde men alleen te beloven in ieder geval een afgesproken aantal jaren in Leiden te blijven werken.

Ook immigranten uit andere streken vestigden zich graag in Leiden. Uitgeweken Walen uit Luik en omgeving vormden er een Franstalige gemeenschap – met een eigen kerk en eigen diensten. Door deze instroom van vluchtelingen groeide Leiden uit van een stadje met 10.000 inwoners in 1574 tot een stad met ruim 50.000 inwoners in het jaar 1650.

Het beleg van Antwerpen duurde veertien maanden. Het beleg begon de Antwerpenaren pas echt pijn te doen toen Farnese de Schelde afsloot met een houten brug. Staatse schepen probeerden nog wel om die brug op te blazen, maar hun pogingen mislukten. De schaarste aan voedsel dwong de Antwerpenaren ten slotte tot overgave.

OVERVLOED AAN VERMOGEN

Voor Amsterdam kwam de grote toestroom van vluchtelingen pas echt op gang vanaf het jaar 1585. In dat jaar gaf Antwerpen zich over aan de Spaanse belegeraars. Die stad was tot dat moment na Parijs de grootste stad in het Noorden, veruit de belangrijkste haven- en handelsstad van de Nederlanden en hét calvinistische bolwerk. Maar na de overgave vond er een enorme uittocht van de bevolking plaats richting het Noorden. Dit leidde tot een flinke aderlating voor de Antwerpse economie en tegelijkertijd tot een ongekennde bloei van Amsterdam als handelscentrum. Want in het geval van Amsterdam ging het bij deze vluchtelingen niet alleen om verarmde paupers en gewone ambachtslieden zoals in Leiden, maar ook om een substantieel deel van de economische, sociale en culturele bovenlaag van de burgerij.

Die geïmmigreerde bovenlaag zorgde in hun nieuwe woonplaats niet alleen voor een 'overvloed aan hersenen' maar ook voor een overvloed aan vermogen. Dat laatste was te danken aan de bevelhebber van de Spaanse belegeraars, Alexander Farnese, hertog van Parma. Die liet zich ten opzichte van de Antwerpenaren kennen als een fatsoenlijk man en grootmoedig onderhandelaar. Daarin bleek hij in alle opzichten de tegenpool van zijn voorganger, de hertog van Alba. Farnese gaf calvinistische Antwerpenaren de keuze zich binnen een termijn van vier jaar weer tot het katholicisme te wenden of anders de stad te verlaten. Laatstgenoemden mochten hun onroerende goederen verkopen en hun vermogen en roerende goederen meenemen naar een wijkplaats naar keuze. Een ongekennd gracieus gebaar als je dit vergelijkt met de handelswijze bij eerder ingenomen steden zoals Haarlem in 1573. Maar ook een geste waar de Spanjaarden achteraf misschien enorm veel spijt van hadden. Want het vertrek van een groot gedeelte van het meest vermogende en meest actieve deel van de stadsbevolking betekende het einde van de leidende positie van Antwerpen.

INVESTEERDERS

De Hollandse steden ontvingen de immigranten met open armen. Amsterdam bleek erg in trek bij de gevluchte Brabanders. Bestond het inwonersaantal van Amsterdam tot 1585 voor 13 procent uit zuidelijke vluchtelingen, in 1589 was dat opgelopen tot 45 procent! Dat de Antwerpenaren voor Amsterdam kozen is niet vreemd, want net als in hun moederstad konden zij zich in Amsterdam met groot succes toeleggen op handel en scheepvaart. Ze maakten daarbij dankbaar gebruik van hun handelskennis en internationale zakenrelaties. De Hollanders maakten zo kennis met moderne boekhoudtechnieken, verzekeringsvormen en wissels, allemaal technieken die eerder ontwikkeld waren in het Middellandse Zeegebied en in Antwerpen al lang werden toegepast.

Deze vluchtelingen waren ook dé grote investeerders in de handel en zeevaart. Zo kunnen we met gerust hart stellen dat de VOC net zozeer een zuidelijke als een noordelijke onderneming was. Bij de oprichting in 1602 legden de zuiderlingen 48 procent van het totale inschrijvingsgeld in. En van de tien belangrijkste aandeelhouders van de kamer Amsterdam waren er acht Brabander of Vlaming.

FLAMBOYANTE TYPES

De Brabanders waren in de ogen van de Hollanders en Zeeuwen vaak eigenzinnige, flamboyante en hautaine types, maar men moest ze één ding

nageven: ze maakten hun grootspraak op alle gebieden waar. De Universiteit Leiden zou nooit van de grond zijn gekomen zonder de inbreng en de status van Vlaamse en Brabantse hoogleraren, vaak afkomstig van de Universiteit van Leuven en gevlucht voor de Spaanse bezetting. Het calvinisme zou in het Noorden nooit zo'n stevige voet aan de grond gekregen hebben zonder de fanatieke groep uitgeweken predikanten en hoogleraren die strakker en fanatieker in de leer waren dan hun inheemse ambtsgenoten. De Nederlandse taal zou er heel anders hebben uitgezien zonder de invloed van Brabanders en Vlamingen die een groot aandeel hadden in het samenstellen van de Statenbijbel, de basis voor een soort algemeen erkend Nederlands. En de zwierige mode die de *sinjoren* meebrachten,

mocht dan op de kansel verketterd worden, al gauw namen de Hollanders ook die over.

Kunstenaars, architecten, cartografen, de invloed van de zuiderlingen op het economische en culturele leven in het Noorden is moeilijk te overschatten. In het bijzonder de Brabanders (Antwerpenaren) gedroegen zich niet als bescheiden en afwachterende vluchtelingen, maar als zelfbewuste en flamboyante deelnemers aan het maatschappelijke leven. Zij waren zich bewust van hun invloed en lieten dat ook duidelijk merken aan de in hun ogen botte Hollanders onder het motto: de bloei van de stad Amsterdam is te danken aan *onze* inbreng. Velen van hen beschouwden Amsterdam als een tijdelijke wijkplaats waar ze door konden gaan met hun leven tot de moederstad weer in rustiger vaarwater zou liggen. Dat laatste is er niet van gekomen.

VLIEGENDE START

Voor Antwerpen zelf betekende de exodus van een groot deel van haar economische, sociale en culturele elite het einde van haar gouden eeuw. Voor de ontvangende stad Amsterdam betekende de komst van de vluchtelingen juist een vliegende start van *haar* Gouden Eeuw. Een mooier en overtuigender voorbeeld van het effect van een overvloed aan hersenen (en vermogen) is in de historie bijna niet te vinden.

Afsluitend wil ik wethouder Ollengren daarom ook graag zeggen: spreek uw stadgenoten aan op hun eigen verleden. Want met dit voorbeeld voor ogen kan een Amsterdammer toch moeilijk tegen uw plan zijn! ■

De Spaanse Brabander Jerolimo uit het gelijknamige werk van Brederode (1585-1618) probeert een kusje te stelen van een van de andere personages uit het boek, *Trijn Snaps*. Dit werk geeft mooi de sfeer van onderlinge wrijving weer tussen de wat goedgelovige, botte, naïeve Amsterdammer en de gehaaide, zwierige en snoeverige oplichter uit Antwerpen. Brederomonument, Nieuwmarkt Amsterdam.

Het Damrak met in het midden van het plein de Waag en links het stadhuis in aanbouw. Het schilderij toont Amsterdam als het nieuwe economische centrum van de Nederlanden en misschien wel van de wereld. *De Dam te Amsterdam met het nieuwe Stadhuis in aanbouw, gezien naar het noorden*. Johannes Lingelbach (1656), Amsterdam Museum.

Bronnen die gebruikt zijn bij het schrijven van dit artikel kunt u vinden op www.vgnkleio.nl.

